

Лекція. Батьківське ставлення. Типи і стилі батьківського виховання

Дитячо-батьківські відносини у родині за А.Я. Варга, характеризуються: 1. Якість емоційного зв'язку. 2. Мотиви виховання і батьківства. 3. Рівень залучення батьків у відносини. 4. Задоволення потреб дитини. 5. Стиль спілкування і взаємодії з дитиною. 6. Соціальний контроль. 7. Ступінь стійкості і послідовності дитячо-батьківських відносин. Вплив сім'ї на розвиток дитини: 1. Сім'я як основа почуття безпеки. Відносини прихильності важливі не тільки для майбутнього розвитку взаємин - їх безпосередній вплив сприяє зниженню почуття тривоги, що виникає у дитини в нових або в стресогенних ситуаціях. 2. Моделі батьківської поведінки. Діти зазвичай прагнуть копіювати поведінку інших людей і найбільш часто тих, з ким вони знаходяться в самому близькому контакті. 3. Сім'я і придбання життєвого досвіду. Вплив батьків особливо велике тому, що є для дитини джерелом необхідного життєвого досвіду. Запас дитячих знань багато в чому залежить від того, наскільки батьки забезпечують дитині можливість займатися в бібліотеках, відвідувати музеї, відпочивати на природі. 4. Дисципліна і формування поведінки. Батьки впливають на поведінку дитини, заохочуючи або засуджуючи певні типи поведінки, а також застосовуючи покарання або допускаючи прийнятну для себе ступінь свободи в поведінці дитини. 5. Спілкування в сім'ї. Спілкування в сім'ї дозволяє дитині виробити власні погляди, норми, установки, і ідеї. Виділяють п'ять видів батьківської влади, що характеризує відносини між дитиною і дорослими в сім'ї. Влада авторитету в сім'ї характеризується стосунками між дитиною і дорослими, які формуються під впливом поваги батька / батьків до носія соціально схвалюється поведінки (авторитету). Влада винагороди в сім'ї виражається в винагороду дитини за соціально схвалювані (очікуване) поведінку і покарання - за соціально засуджує поведінку. Влада закону в сім'ї базується на єдиній формі позаособистісної влади, коли носієм і вияснюють правил поведінки для дитини є дорослі члени сім'ї, батьки. Влада примусу в сім'ї будується на основі авторитарних методів

виховання і жорсткого контролю над поведінкою дитини. Влада експерта в родині - на основі соціальної або професійної компетентності батьків в тій чи іншій діяльності. Як правило, в структурі батьківського ставлення виділяють емоційний, когнітивний, і поведінковий компоненти. Р.В. Овчарова розкриває дані поняття наступним чином: 1) Когнітивна складова містить уявлення про різні способи і форми взаємодії з дитиною, знання і уявлення про цільові аспекти цих взаємин, а також переконання в пріоритетності тих напрямків взаємодії з дитиною, які реалізують батьки. 2) Емоційна складова включає оцінки та судження про різні типи батьківського відносини, а також домінуючий емоційний фон, що супроводжує поведінкові прояви батьківського відносини. 3) Поведінкова складова являє собою форми і способи підтримки контакту з дитиною, форми контролю, виховання взаємовідносинами шляхом визначення дистанції спілкування. Типи батьківського відношення (за Карабановою): 1. Безумовно емоційне прийняття (любов і прихильність «незважаючи ні на що»). 2. Умовне емоційне прийняття дитини (любов, обумовлена досягненнями, достоїнствами, поведінкою дитини). 3. Амбівалентне емоційне ставлення - поєднання позитивних і негативних почуттів. 4. індіферентне ставлення: байдужість, емоційна холодність. В основі такого ставлення - несформованість материнської позиції, інфантильність і особистісна незрілість самого батька. 5. Приховане емоційне відкидання (ігнорування, емоційно негативне ставлення до дитини). 6. Відкрите емоційне відкидання. А.С. Співаковська вводить поняття «батьківська позиція», розуміючи під цим сукупність батьківських установок. Автор дає таке визначення цього терміна: «реальна спрямованість, в основі якої лежить свідомо або несвідомо оцінка дитини, що виражається в способах і формах взаємодії з дітьми». Батьківські позиції як сукупність установок батьків у взаємодії з дитиною існують в трьох планах: емоційному, когнітивному, поведінковому. Оптимальна батьківська позиція повинна відповідати трьом основним вимогам: адекватності, гнучкості (динамічності) і прогностичності. Розглянемо дані

вимоги докладніше. Адекватність - ступінь орієнтування батьків в сприйнятті індивідуальних особливостей дитини, його розвитку, співвідношення якостей, об'єктивно властивих дитині, і якостей, видимих і усвідомлюваних батьками. Гнучкість (динамічність) батьківської позиції розглядається як готовність і здатність змінити стиль спілкування, способів впливу на дитину в міру його дорослішання і в зв'язку з різними змінами умов життя родини. Динамічність відображає ступінь рухливості батьківських позицій, здатність до змін форм і способів взаємодії з дітьми. Ригідна позиція - це вироблені в сім'ї способи впливу, які роками застосовуються по відношенню до вже змінилися дітям. Форма взаємодії з дитиною в цьому випадку не залежить від ситуації і його віку. Це відноситься до форм покарання, контролю за поведінкою, використання мовних штампів.

4. Роль батька і матері в сімейному вихованні

Позитивна роль батька у ранньому дитинстві (Г. Крайг):

1. батьки відіграють помітну роль у формуванні своєї дитини в ситуаціях, коли йому неясно, як вести себе в даний момент;
2. батьки, які чуйно реагують на сигнали дитини і швидше стають значущими фігурами в дитячому світі, швидше за проявляють себе як дієві посередники соціалізації;
3. коли дитина стає старше, батько перетворюється для нього в важливу рольову модель;
4. батько може виступати в ролі вболівальника дитини і захисника його успіхів.

Відсутність батька або його неправильну поведінку впливає на дітей по-різному, але завжди має негативні наслідки (невпевненість в собі, надмірна жорстокість, проблеми з ідентифікацією своєї статевої ролі, проблеми у взаєминах з однолітками).

Роль матері. Згідно А. Адлеру, в ідеалі мати проявляє справжню любов до своєї дитини - любов, зосереджену на його добробуті, а не на власному материнському марнославстві. Її ніжність до чоловіка, до інших дітей і людям в цілому служить рольовою моделлю для дитини, який засвоює завдяки цим зразком широкого соціального інтересу, що в світі існують і інші значущі люди, а не тільки члени сім'ї. Якщо ж вона вважає за краще виключно свого чоловіка, уникає дітей і суспільства, її діти будуть відчувати себе небажаними і

обдуреними, і потенційні можливості прояву їх соц інтересу залишаються нереалізов. Будь-яка поведінка, що зміцнює в дітях почуття, що ними нехтують і не люблять, призводить їх до втрати самостійності і нездатності до співробітництва. А.І. Захаров пише про несприятливі моменти взаємодії матері з дитиною: негнучкий і гіперсоціалізований стереотип; прагнення домінувати в сім'ї і вихованні; установка на сувору дисципліну в стосунках з дітьми, недооблік їх індив-ти; освіту надцінних ідей про можливість нещастя з ними, завищена опіка; заперечення спонтанної дитячої активності, рідкісна ласка і посмішки в стосунках з дітьми; контроль кожного кроку, рання соціалізація; зайва дистанція у відносинах з дітьми.

5. Роль прабатьків і сіблінгів у процесі соціалізації дитини

На будь-якому рівні взаємодії відбувається вплив з боку прабатьків на процес формування сімейної ідентичності онуків шляхом транслявання певних цінностей, традицій, звичаїв, практик, що характерні для цієї сім'ї. Цей процес відбувається за допомогою виконання певних функцій прабатьками:

- виховний – вплив (або його відсутність) прабатьків на духовний, моральний, етичний та естетичний, релігійний розвиток особистості;
- рекреаційна – підтримка онуків на емоційному рівні;
- побутова – нагляд та догляд за онуками;
- економічна – економічна підтримка;
- господарська – виконання функцій домогосподарки/домогосподаря в сім'ї;
- дозвілля – організація та проведення спільного з онуками дозвілля;
- консолідуюча/роз'єднуюча – зміцнення або послаблення внутрішнь_сімейних зв'язків між її членами;
- функція соціального контролю – формування та підтримка правових та моральних норм, використання санкцій за порушення норм стосунків між поколіннями, членами в сім'ї;
- формування сімейної ідентичності – трансляція сімейних звичаїв, традицій, цінностей, практик тощо від прабатьків до онуків.

Не менш важлива і роль сіблінгів у розвитку дитини. Відносини між сіблінгами (сімейна сіблінгова підсистема) є значущими не тільки для самих братів і сестер, а й сім'ї в цілому. «Продуктом» взаємодії

сіблінгів є специфічний досвід спілкування, який будується на основі потреб, мотивів, відмінних від тих, за якими дитина вступає у відносини з іншими людьми. Сіблінги можуть бути одне для одного зразком для наслідування, об'єктом ідентифікації, в спілкуванні з сиблінгом дитина набуває багатий емоційний досвід, засвоюючи уроки емпатії, поваги, розуміння у відносинах з однолітком. Однак сіблінгова турбота не проявляється до тих пір, поки організація в родині не буде сприяти цьому. Відносини за своєю природою є амбівалентним: описуються такі види відносин між сіблінгами, як співпраця, змагання, конкуренція і антагонізм. Ревнощі у сіблінгов виникає через те, що батьки вважають за краще одну дитину іншому. Більшість братів і сестер досить часто з великим азартом б'ються: вони борються за простір, речі, батьківську любов і увагу. Ставлення дітей до своїх молодших сіблінгів будується через ставлення до дітей їх батьків.

Характеристика стилів сімейного виховання

Американський психолог Е. Еріксон стверджував, що в дитинстві найбільш важливими є два вектори виховного впливу родини – батьківське прийняття / чуйність та батьківська вимогливість / контроль, поєднання яких ! Стиль сімейного виховання – система виховних заходів, що базуються на ступені прийняття дитини та рівні вимогливості до неї та визначають зміст, послідовність і результативність виховного впливу 88 авторитетний авторитарний потуральний відсторонений утворює чотири стилі сімейного виховання, зміст яких було досліджено Д. Баумрінд. Прийняття / чуйність в и с о к і н и з ь к і в и с о к і Вимогливість / контроль н и з ь к і.

Стилі сімейного виховання за Баумрінд Оптимальним стилем сімейного виховання вважається авторитетний, для якого притаманні розуміння і прийняття дитини, розумні вимоги до неї, наявність постійного контролю їх дотримання. Партнерські стосунки між батьками та дитиною супроводжуються взаєморозумінням і підтримкою. Тактика співробітництва між дорослими та дитиною розповсюджується на сумісну побутову працю, дозвілля. Авторитарний виховний стиль виявляється у надмірних вимогах і

жорсткому контролю у поєднанні з нечутливістю, неуважністю до потреб дитини. Тактика диктату зі сторони дорослих передбачає пригнічення ініціативи, потреб і волі дитини. У ставленні батьків до дитини має місце агресія і тиск, накази та погрози, навіть насильство. Потуральний стиль сімейного виховання, навпаки, характеризується обмеженою кількістю правил та вимог, значною свободою дитини. Гіперопіка дорослих виявляється через задоволення ними усіх потреб дитини, її відсторонення від будь-яких турбот, проблем і труднощів. В основі цього стилю лежить безрозсудна любов батьків до дитини, що породжує її інфантилізм та егоїстичність. 89 Головною ознакою відстороненого виховного стилю є відмежованість і нечутливість батьків до потреб дитини, обмаль правил та обмежень для неї. Причинами такої тактики невтручання батьків у життя дитини є їх ліберальні погляди на виховання, зайнятість своїми інтересами чи виховна безпорадність. Водночас емоційна пасивність батьків провокує тривожність дитини, а відсутність чітких обмежень породжує її індивідуалізм. Системне впровадження батьками одного із вищезначених виховних стилів викликає певні зміни особистості дитини: Вплив стилів сімейного виховання на результати психічного розвитку дитини

Стилі виховання	Наслідки для психічного розвитку дитини
Авторитетний	Висока самоповага і самооцінка, значні соціальні вміння, велика увага до соціальних і моральних проблем, хороша навчальна успішність
Авторитарний	Середні соціальні вміння, високий рівень тривожності, нестійка самооцінка, несамоствійність і підвищена сприйнятливність до впливу ровесників
Потуральний	Низькі соціальні вміння, пасивність, інфантилізм та егоїзм, слабкий самоконтроль, схильність до демонстративної й аморальної поведінки
Відсторонений	Низькі соціальні вміння, занижена самооцінка, висока тривожність та агресивність, схильність до неконтрольованої й аморальної поведінки

Хоча найбільш сприятливим для гармонійного формування особистості дитини вважається авторитетний стиль сімейного виховання, однак у певних життєвих ситуаціях доречним є епізодичне

усвідомлюване використання кожного із стилів. Якщо ж батьки непрогнозовано переходять від одного стилю ставлення до дитини до іншого, то, за словами української вченої О.І. Власової, вони практикують нестійкий виховний стиль. Залежність виховного впливу дорослих від настрою, життєвих досягнень чи невдач викликає у дитини зустрічну маніпуляцію, двоїсте ставлення до батьків, тривожність і недовіру до них.